

Bzinkowski, Michał

Ο Νικόλαος Κοπέρνικος ως μεταφραστής των "Ἐπιστολῶν" του Θεοφύλακτου Σιμοκάττη : γλωσσικά και ιστορικά συμφραζόμενα

Neograeca Bohemica. 2024, vol. 24, iss. [1], pp. 29-[45]

ISSN 1803-6414 (print); ISSN 2694-913x (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/NGB2024-24-3>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.81883>

License: [CC BY-SA 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Access Date: 26. 03. 2025

Version: 20250325

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Ο Νικόλαος Κοπέρνικος ως μεταφραστής των «Ἐπιστολῶν» του Θεοφύλακτου Σιμοκάττη: γλωσσικά και ιστορικά συμφραζόμενα

Michał Bzinkowski

Neograeca Bohemica | 24 | 2024 | 29-45

<https://doi.org/10.5817/NGB2024-24-3>

Nicolaus Copernicus as Translator of the “Letters” of Theophylact Simocatta: Linguistic and Historical Context

In this paper, I present a lesser-known aspect of the work of the Renaissance scholar and world-renowned astronomer, Nicolaus Copernicus. As is well known, Copernicus’ studies of astronomy required him to master Greek in addition to Latin. It is likely that he began his systematic study of Greek in Bologna in the classes of the well-known Hellenist Antony Urceus Codrus and continued while studying in Padua. As some researchers point out, it was during his stay in Padua – about which little is known – that Copernicus began to translate Greek texts into Latin. It is known that after his return from Italy, Copernicus set about translating the fictitious letters of Theophylact Simocatta. At the end of 1509, Copernicus’ booklet of 22 pages (*Theophilacti scolastici Simocati [sic] ep[isto]le morales, rurales et amatorie interpretatione latina*) was published in Krakow. The translation of Simocatta’s letters is an interesting document of Polish humanism. It is the first ever translation from Greek by a Polish scholar. I will try to provide some insight into the historical and linguistic context of Copernicus’ translation, and, using selected examples, shed some light on the question of the equivalence of Copernicus’ translation to the Greek original.

Keywords

Nicolaus Copernicus, Padua, Italian Renaissance, Renaissance humanism, Polish Renaissance scholars, Greek Renaissance scholars, Greek language during Renaissance, Theophylact Simocatta

Όταν η Ιταλία έγινε κέντρο πολιτισμού και εκπαίδευσης κατά τη διάρκεια της Αναγέννησης, στο αυξανόμενο κύμα δημοτικότητας του ουμανισμού και της εκτίμησης της κλασικής εποχής, πολλοί στοχαστές, συγγραφείς, καλλιτέχνες και ερευνητές από όλη την Ευρώπη μετακινήθηκαν εκεί, συμπεριλαμβανομένων πολλών Πολωνών. Διάσημοι Πολωνοί, λαϊκοί και κληρικοί, σπούδασαν και δίδαξαν στα πανεπιστήμια της Ιταλίας: της Μπολόνιας, της Πάδοβας, της Φεράρας και της Ρώμης τον 16^ο αιώνα (Piacentini 2021d: 143). Ανάμεσά τους βρισκόταν, μεταξύ άλλων, ο Γιαν Κοχανόφσκι (Jan Kochanowski, περ. 1530–1584) – ο σπουδαιότερος σλαβόφωνος ποιητής της Αναγέννησης (Piacentini 2021d: 148–151) –, ο Γιαν Ζαμόισκι (Jan Zamoyski, 1542–1605), ο οποίος υπήρξε επίσης πρύτανης του Πανεπιστημίου της Πάδοβας,¹ και στη συνέχεια βασιλιάς της Πολωνίας, ο Ιωάννης Γ' Σομπιέσκι (Jan III Sobieski, 1629–1696).²

Ως εκ τούτου, δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι και ο Νικόλαος Κοπέρνικος (1473–1543), ο οποίος για πάντα θα μένει στα χρονικά της ανθρωπότητας ως ο επιστήμονας που «σταμάτησε τον Ήλιο, μετακίνησε τη Γη», άφησε τα χνάρια του στην Πάδοβα. Αν και η παραμονή του στην πόλη αυτή είναι μια από τις λιγότερο σαφείς και ερευνημένες περιόδους της ζωής του,³ ένα ορατό ίχνος της

-
- 1 Από το 1561 έως το 1563 ο Γιαν Ζαμόισκι σπούδασε νομικά στην Πάδοβα. Το 1563 εξέλεξε πρύτανης της Ακαδημίας της Πάδοβας. Εκεί έγραψε στα λατινικά το έργο του *De senatu Romano libri duo* («Περί της Ρωμαϊκής Συγκλήτου δύο βιβλία»). Βλ. Łempicki (1922: 90–95). Βλ. επίσης Piacentini (2021e: 158–159), Pietrobon (2022: 54).
 - 2 Αξίζει να μνημονευθεί ότι στο Prato della Valle της Πάδοβας βρίσκονται δυο αγάλματα Πολωνών βασιλιάδων, του Γιαν Σομπιέσκι (αρ. 75) και του Στέφαν Μπατόρου (αρ. 76), τα οποία δώρισε ο τελευταίος βασιλιάς της Πολωνίας, ο Στανίσουαφ Αύγουστος Πονιατόφσκι (βασιλιάς από το 1764 έως το 1795). Βλ. Zarzycki (2021: 95, 98–99). Στην Pontificia Basilica Minore di Sant'Antonio di Padova βρίσκονται πολλά τεκμήρια δραστηριότητας των Πολωνών στην Πάδοβα από τον 15^ο μέχρι τον 20^ο αιώνα. Στο πλαίσιο του Εθνικού Προγράμματος για την Ανάπτυξη των Ανθρωπιστικών Επιστημών με επικεφαλής τον καθ. Μιρόσλαβ Λέναρτ δημιουργήθηκε η ιστοσελίδα στην οποία μπορεί να δει κανείς όλα τα πολωνικά αντικείμενα στην Βασιλική της Πάδοβας: βλ. <https://polskiearchiwa.eu/maps/map-2> [πρόσβαση: 13/10 2024]. Για τις περισσότερες πληροφορίες για τις σχέσεις των Πολωνών διανοουμένων της Αναγέννησης με την Ιταλία, βλ. Windakiewicz (1922), Piacentini (2021a), Piacentini (2021b), Piacentini (2021d). Αξίζει να σημειωθεί ότι με την ευκαιρία της 550^{ης} επετείου της γέννησης του Νικόλαου Κοπέρνικου, το Βασιλικό Κάστρο της Βαρσοβίας οργάνωσε από τις 25 Απριλίου έως τις 30 Ιουλίου 2023 την έκθεση με τίτλο: «Ο Κοπέρνικος και ο κόσμος του». Στην έκθεση παρουσιάζονταν σχεδόν 170 μοναδικά εκθέματα, δανεισμένα από 21 πολωνικά και ξένα μουσειακά και επιστημονικά κέντρα.
 - 3 Για τις σπουδές και την παραμονή του Κοπέρνικου στην Πάδοβα, βλ. ιδιαίτερα De Marchi – Klimek (2019: 20–23), Piacentini (2021c: 132–134), Chachaj (2023: 165–224). Για το θέμα των ξένων φοιτητών στην Πάδοβα εκείνη την εποχή, βλ. ιδίως Pietrobon (2022).

τότε παρουσίας του μπορεί να παρατηρηθεί εκεί ακόμη και σήμερα. Το 1873, με την ευκαιρία της τέταρτης εκατονταετίας από τη γέννηση του Κοπέρνικου, το Πανεπιστήμιο της Πάδοβας τού αφιέρωσε την επιγραφή που μπορούμε να δούμε στον δεξιό τοίχο της μεγάλης αίθουσας του Πανεπιστημίου, που βρίσκεται στο Palazzo Bo, το κεντρικό κτίριο που φιλοξενεί την πρυτανεία από τον 15^ο αιώνα:⁴

NIC. COPERNICO
 QUO DIE XI KAL. MART. AN. MDCCCLXXIII
 EIUS NATALITIA IV POST SAECULO CELEBRANTUR
 UNIVERSITAS PATAVINA
 TANTO LAETA VIRO IN SUUM OLIM SINUM RECEPTO
 TIT. POS.

Ωστόσο, δεν γνωρίζουν όλοι ότι η αστρονομία δεν ήταν ούτε το μοναδικό ούτε και το κύριο πεδίο ενδιαφέροντος αυτού του εξαιρετικού επιστήμονα. Ο Κοπέρνικος, ο οποίος σπούδασε στα πιο επιφανή πανεπιστήμια της Ευρώπης της εποχής εκείνης, ως ένας πραγματικός αναγεννησιακός άνθρωπος ήταν επίσης γιατρός, δικηγόρος, μαθηματικός, οικονομολόγος και – γεγονός ελάχιστα γνωστό – μεταφραστής.

Είναι σαφές ότι ο Κοπέρνικος έπρεπε να γράψει στα λατινικά, καθώς ήταν η διεθνής γλώσσα της εποχής. Το θέμα της γλώσσας στην οποία δημιούργησε περισσότερα από τα έργα του έχει ήδη εξεταστεί επισταμένως.⁵ Επομένως, θα περιοριστώ να μνημονεύσω τα πιο σημαντικά γεγονότα σχετικά με αυτό το ζήτημα. Τα πρώτα του βήματα στα λατινικά, όπως φαίνεται, πρέπει να έγιναν στο ενοριακό σχολείο της εκκλησίας του Αγίου Ιωάννη στο Τοριού, όπου γεννήθηκε. Είναι σίγουρο, ότι στην Κρακοβία – που υπήρξε σημαντικό διεθνές κέντρο μαθηματικών και αστρονομικών σπουδών –, όπου ήταν φοιτητής από το 1491 έως το 1495,⁶ έμαθε τέλεια τα λατινικά, αφού αυτή ήταν η γλώσσα διδασκαλίας και

4 De Marchi – Klimek (2019: 20). Δυστυχώς δεν υπάρχουν γραπτές πηγές που να αφορούν άμεσα την παραμονή του Κοπέρνικου στην Πάδοβα. Υπάρχει όμως ένα έγγραφο από εκείνη την εποχή που βρέθηκε στο βιβλίο πράξεων του συμβολαιογράφου Stefano Venturato. Η ημερομηνία της πράξης είναι 10 Ιανουαρίου 1503 και γράφτηκε κατόπιν οδηγιών του Κοπέρνικου στην καγκελαρία του επισκόπου της Πάδοβας ενώπιον δύο ιερέων – του πατέρα Leonardo Redinger της επισκοπής της Πάδοβας και του πατέρα Niccolò Monsterberg της επισκοπής του Βρότσλαβ. Το έγγραφο, Εικ. 3, μπορεί να το δει και να το συμβουλευτεί κανείς στο Κρατικό Αρχείο της Πάδοβας. Βλ. De Marchi – Klimek (2019: 21). Η αγγλική μετάφραση αυτού του παλαιότερου εγγράφου με το χειρόγραφο του Κοπέρνικου δίνεται από τον Rosen (1984: 146–147).

5 Βλ. μεταξύ άλλων: Birkenmajer (1900), Kowalski (1924), Gansiniec (1953).

6 Για τις σπουδές του Κοπέρνικου στην Κρακοβία, βλ. Berstein (1965), Rosen (1984: 56–58), Borawska (2014: 12–14), Chachaj (2023: 23–94).

ταυτόχρονα επικοινωνίας μεταξύ των φοιτητών που προέρχονταν από διάφορες ευρωπαϊκές χώρες. Είναι επίσης γνωστό ότι κατά τη διάρκεια των σπουδών του στην Κρακοβία ο Κοπέρνικος βελτίωσε τις γνώσεις του στα λατινικά, διαβάζοντας εξειδικευμένα έργα (π.χ. τη Γεωμετρία του Ευκλείδη σε λατινική μετάφραση) και ορισμένα έργα του Αριστοτέλη και του Αβερρόη (Bieńkowski 2008: 52). Το 1496 ο Κοπέρνικος πήγε στην Μπολόνια για να σπουδάσει νομικά.⁷ Οι σπουδές αυτές είχαν ως στόχο – από τον χορηγό τους, επίσκοπο της Βάρμιας Lucas Watzenrode, που ήταν θείος του Νικόλαου Κοπέρνικου⁸ – μια πολύ πρακτική προοπτική: μια μελλοντική σταδιοδρομία στην επισκοπική έδρα του Φρόμπορκ.⁹

Το 1500, πιθανόν πριν από το Πάσχα, ο Κοπέρνικος με τον αδερφό του έφτασαν στη Ρώμη για να γιορτάσουν την αλλαγή του αιώνα. Ο αστρονόμος, όπως δείχνουν οι μελετητές, ήθελε επίσης να κάνει πρακτική στην *curia* της Ρώμης και να επαληθεύσει τις γνώσεις του εκκλησιαστικού δίκαιου που είχε αποκτήσει στην Μπολόνια (Chachaj 2023: 158–162). Κατά την παραμονή του στη Ρώμη ετοιμαζόταν επίσης να παρατηρήσει την απόκρυψη του Κρόνου από τη Σελήνη στα τέλη της δεκαετίας του 1500 και στις αρχές του 1501, σύμφωνα με τις χειρόγραφες σημειώσεις που ανακαλύφθηκαν στη βενετική έκδοση των *Tabulae astronomicae Alphonsi regis* (Βενετία 1492) στην Uppsala (Chachaj 2023: 163).

-
- 7 Για την παραμονή του Κοπέρνικου στην Μπολόνια και στη Ρώμη, βλ. ιδιαίτερα Chachaj (2023: 94–164). Βλ. επίσης Rosen (1984: 65–72), Bieńkowski (2008: 52). Κατά τον Chachaj, ο οποίος γράφει λεπτομερώς για τις σπουδές του στην Μπολόνια, ο Κοπέρνικος εγγράφηκε στη λίστα των φοιτητών μεταξύ 6 Ιανουαρίου 1496 και 6 Ιανουαρίου του 1497 και πιθανότατα βρέθηκε εκεί τον Μάιο ή τον Ιούνιο του 1496. Βλ. Chachaj (2023: 112–113). Για τα εγχειρίδια της νομικής που είχε ο Κοπέρνικος στην ιδιωτική βιβλιοθήκη του, ανάμεσα στα οποία βρίσκονταν τα *Digesta* του βασιλιά Ιουστινιάνου Α': *Digestum vetus cum glossa* που εκδόθηκε στη Βενετία το 1486, *Digestum infortiatum cum glossa* (Βενετία 1489), *Digestum novum cum glossa* (Βενετία 1489), *Institutiones cum glossa* (Βενετία 1490) και *Novellae cum glossa* (Βενετία 1494), βλ. Chachaj (2023: 149–150). Για τα άλλα βιβλία της βιβλιοθήκης του, βλ. λεπτομερή κατάλογο στην Borawska (2014: 349–360). Σύμφωνα με τον πρώτο και μοναδικό μαθητή του Κοπέρνικου, τον Rheticus, κατά τη διάρκεια των σπουδών του στην Μπολόνια ο Κοπέρνικος ήταν βοηθός του Domenico Maria Novara, ο οποίος κατείχε τότε την έδρα της αστρολογίας. Βλ. Piacentini (2021c: 132–133). Όσον αφορά τη σχέση με τον Domenico Maria Novara, βλ. Rosen (1984: 66).
- 8 Ο Lucas Watzenrode, αδελφός της μητέρας του Νικόλαου, έγινε επίσκοπος της Βάρμιας το 1489. Σπούδασε Κανονικό Δίκαιο στο Πανεπιστήμιο της Μπολόνιας, οπότε ο ανιψιός του αποφάσισε να ακολουθήσει τα βήματά του. Βλ. Rosen (1984: 56–57).
- 9 Βλ. Bieńkowski (2008: 52). Αξίζει να μνημονευθεί ότι στην Μπολόνια ο Κοπέρνικος όχι μόνο ασχολούνταν με τη νομική, αλλά εμβάθυνε επίσης στη γνώση της αστρονομίας και της φιλοσοφίας, παρακολουθώντας διαλέξεις των διάσημων ουμανιστών της εποχής, μεταξύ άλλων, πιθανότατα των Alessandro Achillini, Antonio Urceo (Codro) και Filippo Beroaldo. Βλ. Chachaj (2023: 126–132).

Πιθανόν το πρώτο εξάμηνο του 1501 ο Κοπέρνικος επέστρεψε στη Βάρμια (Bieńkowski 2008: 52). Όπως δείχνουν διάφορα στοιχεία, μπορεί να υποτεθεί ότι τον ίδιο χρόνο, τον Αύγουστο, ο Κοπέρνικος ξεκίνησε για το ταξίδι του στην Πάδοβα για να σπουδάσει ιατρική.¹⁰ Ωστόσο στο δίπλωμα που απέκτησε στη Φεράρα το 1503 (Rosen 1984: 147) ως τόπος των σπουδών του σχετικά με το εκκλησιαστικό δίκαιο σημειώνονται και η Μπολόνια και η Πάδοβα.¹¹ Με αυτόν τον τρόπο, όπως θεωρείται, απέκτησε την απαραίτητη μόρφωση για να ασκήσει τα καθήκοντά του ως *canonicus* στον καθεδρικό ναό (Bieńkowski 2008: 52).

Τα αστρονομικά και ανθρωπιστικά ενδιαφέροντα του Κοπέρνικου απαιτούσαν επίσης την εκμάθηση της γλώσσας των αρχαίων Ελλήνων. Δεν είναι όμως σαφές πού ακριβώς άρχισε να μαθαίνει την αρχαία ελληνική γλώσσα. Τα πρώτα ελληνικά γράμματα μπορεί να τα είχε μάθει ήδη στην Κρακοβία,¹² αλλά τη συστηματική μελέτη της ελληνικής γλώσσας την άρχισε πιθανότατα κατά τις παραμονές του στην Ιταλία.¹³ Και αυτό το ζήτημα, πού ακριβώς έμαθε ελληνικά, παραμένει αναπάντητο.¹⁴ Παλιότερα θεωρούνταν ότι τα πρώτα βήματα στα ελληνικά γράμματα τα έκανε ήδη στην Μπολόνια στις τάξεις του γνωστού ελληνιστή Antonio Urceo (Codro), που ήταν φίλος του διακεκριμένου Βενετού τυπογράφου και ουμανιστή Aldus Manutius (1449–1515).¹⁵ Υπάρχουν επίσης εικασίες ότι ο Κοπέρνικος μπορεί να είχε μάθει την ελληνική γλώσσα στην Πάδοβα.¹⁶

10 Βλ. Bieńkowski (2008: 52), Piacentini (2021c: 133), Chachaj (2023: 165).

11 Βλ. Rosen (1984: 73), De Marchi – Klimek (2019: 21), Chachaj (2023: 181).

12 Είναι ενδιαφέρον ότι το θέμα της γνώσης της ελληνικής γλώσσας από τον Κοπέρνικο εμφανίστηκε στον ελληνικό Τύπο ήδη τον 19^ο αιώνα. Βρήκα ένα ενδιαφέρον παράδειγμα από το περιοδικό *Αθήναιον*. Το άρθρο *Νικόλαος Κοπέρνικος* δεν υπογράφεται με το όνομα κανενός συγγραφέα: «Ὁ Κοπέρνικος ἐσπούδασεν οἴκαδε τὴν Ἑλληνικὴν καὶ Λατινικὴν γλῶσσαν, ἔπειτα εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Κρακοβίας, ὅπου, ὡς δεικνύουσι τὰ συγγράμματά του, ἀπέκτησεν ἀκριβῆ γνῶσιν τῶν κλασσικῶν». Βλ. *Αθήναιον* (20 Νοεμβρίου 1857: 217–224). Ο Rosen (1995: 20) πιστεύει ότι ο Κοπέρνικος δεν μπορούσε να μάθει ελληνικά στο Πανεπιστήμιο της Κρακοβίας, καθώς η εν λόγω γλώσσα δεν διδασκόταν εκεί εκείνη την εποχή.

13 Οι Μέριανος και Σακορράφου, οι οποίοι μελετούν τη μετάφραση των επιστολών του Σιμοκάττη από τον Κοπέρνικο, δίνουν ελάχιστες πληροφορίες όσον αφορά την παραμονή του αστρονόμου στην Ιταλία και τις υποθέσεις σχετικά με το πού μπορούσε να είχε μάθει την αρχαία ελληνική γλώσσα. Βλ. Merianos – Sakorrafou (2009: 16–18).

14 Για τη συζήτηση σχετικά με το πού μπορεί να έμαθε ο Κοπέρνικος ελληνικά, βλ. Rosen (1995: 25–27).

15 Βλ. Birkenmajer (1900: 100–102), Gansiniec (1953: x–xi).

16 Για τις σπουδές και την παραμονή του Κοπέρνικου στην Πάδοβα, βλ. Rosen (1984: 72–74), De Marchi – Klimek (2019: 20–23), Chachaj (2023: 165–224). Αξίζει να σημειωθεί ότι η μελέτη της ελληνικής γλώσσας και λογοτεχνίας ξεκίνησε επισήμως στην Πάδοβα το 1463, όταν ο Κωνσταντινουπολίτης λόγιος Δημήτριος Χαλκοκονδύλης έλαβε την έδρα του εκεί. Βλ. Giacomelli (2021: 225–228). Για τη μετέπειτα ιστορία

Ως απόδειξη τούτου οι μελετητές προβάλλουν το γεγονός ότι ο Κοπέρνικος είχε τότε αποκτήσει το γνωστό ελληνολατινικό λεξικό του Giovanni Crestone.¹⁷ Υπάρχει από την άλλη το επιχείρημα ότι, εκείνα τα χρόνια που ο Κοπέρνικος παρέμεινε στην Πάδοβα, το πανεπιστήμιο προβληματιζόταν πώς θα βρει καθηγητή για την έδρα εκμάθησης των ελληνικών, επομένως ο αστρονόμος δεν μπορεί να είχε παρακολουθήσει τα μαθήματα εκεί (Chachaj 2023: 205). Ο Birkenmajer (1900: 107–111), ο οποίος ανακάλυψε ανάμεσα στις σημειώσεις του επιστήμονα την ένδειξη ότι μπορούσε να γνωρίζει το έργο του Θεόδωρου Γαζή *Περί μηνών*, που εκδόθηκε μαζί με την ελληνική γραμματική του, συμπέρανε ότι είναι πιθανόν να είχε ξεκινήσει να μαθαίνει ελληνικά ήδη στην Μπολόνια.

Αν ισχύουν τα παραπάνω, στην Πάδοβα μπορεί να συνέχιζε την εκμάθηση των ελληνικών, όπως θεωρούν οι άλλοι. Δεν γνωρίζουμε τι συνέβη με τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στην Πάδοβα κατά τη δεκαετία 1486–1497. Σίγουρα το 1491 ανανεώθηκε η σύμβαση με τον Pier Matteo da Camerino, ο οποίος πιθανότατα εργάστηκε εκεί μέχρι το 1503, οπότε και αντικαταστάθηκε από τον Μάρκο Μουσουόρο. Αυτός διατήρησε τη θέση του μέχρι το 1509.¹⁸

Πιθανόν να έκανε τότε τις πρώτες προσπάθειες να μεταφράζει κάποια ελληνικά ιατρικά κείμενα (ίσως τον Ιπποκράτη ή τον Γαληνό), για τη μετάφραση των οποίων βεβαίως χρειαζόταν το αναφερθέν λεξικό (Chachaj 2023: 205). Οι υποθέσεις ότι εκείνη την περίοδο χρειαζόταν τα ελληνικά για να διαβάσει στο πρωτότυπο τους αρχαίους Έλληνες αστρονόμους καθώς και τις ελληνικές βυζαντινές μεταφράσεις των ισλαμικών πηγών είναι αμφισβητήσιμες και δεν υποστηρίζονται από πειστικά τεκμήρια.¹⁹ Όπως υπογραμμίζεται, είναι πολύ πιθανόν ότι χρειαζόταν να διαβάσει στο πρωτότυπο τα πιο βασικά για τις μαθηματικές σπουδές του κείμενα του Ευκλείδη και τα αστρονομικά του Πτολεμαίου (βλ. Gansinieć 1953: xii). Ωστόσο, όπως παρατηρούν οι μελετητές (Gansinieć 1953: xii), λόγω των εντατικών ιατρικών και νομικών σπουδών του, μάλλον δεν είχε τότε χρόνο να αφιερωθεί στην εκμάθηση των ελληνικών.

της έδρας της ελληνικής γλώσσας στην Πάδοβα μέχρι τη στιγμή που ο Κοπέρνικος σπούδασε εκεί και αργότερα, βλ. Giacomelli (2021: 228–239).

17 Birkenmajer (1900: 103–104), Gansinieć (1953: xi). Το λεξικό διασώζεται και στα περιθώριά του υπάρχουν σημειώσεις του ίδιου του Κοπέρνικου. Βλ. Merianos – Sakorrafou (2009: 24).

18 Βλ. Giacomelli (2021: 230–235). Για το θέμα των Ελλήνων λογίων στην Πάδοβα, βλ. ιδίως Scalora (2022).

19 Αυτή τη γνώμη παρουσιάζουν, μεταξύ άλλων, οι Merianos – Sakorrafou (2009: 17–18), με την αναφορά στα ευρήματα παλαιότερων μελετητών της επιστήμης (εκτενής υποσημείωση 30), ωστόσο δεν προσφέρουν καθόλου πειστικά δεδομένα σχετικά με αυτό το ζήτημα.

Βεβαίως το θέμα αυτό, συμπεριλαμβανομένης της έρευνας για την παρουσία των βυζαντινών αστρονομικών κειμένων στην αναγεννησιακή Ιταλία, χρειάζεται ξεχωριστή, εμπειριστατωμένη μελέτη. Όπως και να είναι τα πράγματα, μπορεί να υποθεθεί ότι ο Κοπέρνικος σπούδασε τη γλώσσα μόνος του, μαθαίνοντας τα ελληνικά μέσω των λατινικών (μεταξύ άλλων χρησιμοποιώντας το αναφερθέν ελληνολατινικό λεξικό), τα οποία γνώριζε ήδη πολύ καλά. Δεν υπάρχει επίσης καμία αμφιβολία ότι εκείνη την εποχή, με τον θρίαμβο του ουμανισμού, η μελέτη της ελληνικής γλώσσας και της ελληνικής λογοτεχνίας ήταν της μόδας.²⁰

Ένα ενδιαφέρον στοιχείο που αναφέρεται από ορισμένους μελετητές σχετικά με την παρουσία του στο Πανεπιστήμιο της Πάδοβας τα έτη 1501–1503 (De Marchi – Klimek 2019: 21) αποτελεί μια εικόνα που ζωγραφίστηκε εκείνη την εποχή. Οι ερευνητές, λαμβάνοντας υπόψη τη σύντομη παραμονή του και την έλλειψη ενδείξεων ότι ήταν διακεκριμένος φοιτητής, καθώς και την έλλειψη τεκμηρίων οποιωνδήποτε αστρονομικών παρατηρήσεων από εκεί, απορρίπτουν την υπόθεση ότι ο νεαρός εικονιζόμενος στην εικόνα *Tre filosofi* (περίπου 1506) του γνωστού ζωγράφου Giorgione μπορεί να εικονίζει τον αστρονόμο.²¹

Ο ήδη αναφερθείς Aldus Manutius δημοσίευσε, μεταξύ άλλων, την ελληνική γραμματική του Θεόδωρου Γαζή το 1495 και τη συλλογική έκδοση των ελληνικών γραμμάτων το 1499, τη λεγόμενη *Aldina*, που επιμελήθηκε ο Κρητικός Μάρκος Μουσούρος (1470–1517), μαθητής του Κωνσταντίνου Λάσκαρη (1434–1501). Ανάμεσα σε περισσότερους από τριάντα συγγραφείς, η *Aldina* περιελάμβανε επίσης τις *Epistulae morales, rurales et amatoriae* (Ἐπιστολαὶ ἠθικαὶ, ἀγροικικαὶ, ἑταιρικαὶ) του βυζαντινού συγγραφέα Θεοφύλακτου Σιμοκάττη (γεν. γύρω στο 580) (Rosen 1995: 20).

Για τον Κοπέρνικο αποδείχτηκε ότι παρουσίαζαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς έγινε ο κάτοχός τους – όλα τα παραπάνω στοιχεία δείχνουν ότι τις απέκτησε στην Πάδοβα – και αργότερα ο μεταφραστής τους στα λατινικά. Δεν είναι γνωστό, ωστόσο, αν αγόρασε ολόκληρο τον ογκώδη τόμο της *Aldina* ή μόνο ένα ξεχωριστά δημοσιευμένο φυλλάδιο που περιείχε τη συλλογή από 85 φανταστικές επιστολές του Σιμοκάττη με έθιμα, ειδύλλια και ερωτικές ιστορίες.

Στις διαλέξεις του Lorenzo da Camerino (*Leonico alias Cretico*), ο Κοπέρνικος πιθανότατα γνώρισε όχι μόνο τους συγγραφείς που καλύπτει η *Aldina*, αλλά και παλαιότερες μεταφράσεις των ελληνικών γραμμάτων. Τα ελληνικά κείμενα του

20 Για τις πολωνοελληνικές σχέσεις σε όλη την ιστορία, βλ. τη μνημειώδη μονογραφία του Malinowski (2019). Ο Malinowski γράφει επίσης για τις ιταλικές ρίζες της διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας στην Πολωνία τον 16^ο αιώνα. Βλ. Malinowski (2019: 234–235, 239–247).

21 Ο νεαρός εικονιζόμενος στην εικόνα είναι περίπου είκοσι χρονών, ενώ ο Κοπέρνικος ήταν τότε είκοσι οχτώ. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Chachaj (2023: 206–207).

Πλάτωνα και του Αριστοτέλη, από την άλλη πλευρά, διδάσκονταν στην Πάδοβα από τον Βενετό Niccolò Leonico Tomeo (1456–1531) και μπορούμε να υποθέσουμε ότι ο Κοπέρνικος ήταν μεταξύ των ακροατών του.²²

Δεν είναι γνωστό πότε ακριβώς ο Κοπέρνικος άρχισε να μεταφράζει τις Επιστολές του Σιμοκάττη. Φαίνεται, ωστόσο, ότι μόνο η πολυετής παραμονή του με τον Θείο του Watzenrode στο Lidzbark Warmiński, μετά την επιστροφή του από την Ιταλία (βλ. Gansiniec 1953: xii), του επέτρεψε να εργαστεί ήσυχα πάνω στη μετάφραση των επιστολών του βυζαντινού λογοτέχνη. Επομένως, το 1509 εκδίδει στην Κρακοβία τη λατινική μετάφραση του Σιμοκάττη υπό τον τίτλο *Theophilacti scolastici Simocati [sic] ep[isto]le morales, rurales et amatorie interpretatione Latina* σε μια έκδοση περίπου 500 αντιτύπων.²³ Η περίτεχνη σελίδα τίτλου έφερε τα οικόσημα της Πολωνίας και του Μεγάλου Δουκάτου της

22 Υπάρχουν μελετητές οι οποίοι υποθέτουν ότι με βάση τη βιογραφία του Cretico και τα γεγονότα που σχετίζονται με τη διπλωματική του καριέρα δεν είναι πιθανό ο Κοπέρνικος να είχε τη δυνατότητα να παρακολουθήσει τα μαθήματά του στην Πάδοβα. Το 1500 οι βενετικές αρχές διόρισαν τον Cretico γραμματέα του Βενετού Πρέσβη Marino Sanuto και αμέσως εκείνο τον χρόνο ξεκίνησε για το διπλωματικό ταξίδι. Όπως είναι γνωστό, στις 27 Ιουνίου του 1501 ήταν στη Λισαβόνα, και στην Guadalajara της Ισπανίας στις 10 Οκτωβρίου του 1502. Όλα αυτά δείχνουν ξεκάθαρα ότι κατά την παραμονή του Κοπέρνικου στην Πάδοβα ο Cretico δεν μπορούσε να είναι παρών στο Πανεπιστήμιο της Πάδοβας. Βλ. Chachaj (2023: 179–180), Gansiniec (1953: xii). Βλ. επίσης Borawska (2014: 334–339), που παρατηρεί ότι προς το τέλος της παραμονής του στην Ιταλία ο Κοπέρνικος απέκτησε επίσης ένα έργο του καρδινάλιου Βησσαρίωνος, το *In calumniatorem Platonis*, από τον εκδοτικό οίκο Aldus το 1503, το οποίο περιέχει, μεταξύ άλλων, την πρώτη λατινική μετάφραση της επιστολής του πυθαγόρειου Λύσεως προς τον Ίππαρχο, γνωστή από την Aldina. Προφανώς ο Κοπέρνικος δεν έμεινε ικανοποιημένος από αυτή τη μετάφραση, καθώς ετοίμασε μια νέα μετάφραση της επιστολής του Λύσεως, την οποία συμπεριέλαβε στο χειρόγραφο του *De revolutionibus*. Τελικά, όμως, ο αστρονόμος εγκατέλειψε την εκτύπωση της επιστολής, γι' αυτό δεν τη βρίσκουμε στις τρεις πρώτες εκδόσεις του *De revolutionibus* του 1543, του 1566 και του 1617. Μόνο όταν βρέθηκε ένα ξεχασμένο αυτόγραφο του Κοπέρνικου στην Πράγα τον 19^ο αιώνα, οι ερευνητές μπόρεσαν να μάθουν περισσότερα για τη μετάφραση του Κοπέρνικου, η οποία συμπεριλήφθηκε για πρώτη φορά στην έκδοση του Toruń το 1873. Βλ. επίσης De Marchi – Klimek (2019: 21). Για τον λεπτομερή κατάλογο της βιβλιοθήκης του Κοπέρνικου, βλ. Borawska (2014: 349–360).

23 Βλ. Chachaj (2023: 205). Δεν ξέρουμε ακριβώς σε πόσα αντίτυπα εκδόθηκε το έργο και τα σωζόμενα αντίτυπα είναι σπάνια. Γνωρίζουμε τουλάχιστον πέντε που διατηρούνται ως εξής: Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου στο Βρότσλαβ (πλήρες, καλά διατηρημένο), Κρατική Βιβλιοθήκη στη Δρέσδη (πλήρες), Βιβλιοθήκη των Raczyński στο Πόζναν (χωρίς τη σελίδα εξωφύλλου και την τελευταία λευκή σελίδα), Γιαγκελλόνια Βιβλιοθήκη της Κρακοβίας (χωρίς δυο σελίδες στις οποίες βρισκόταν η επιστολή αρ. 30), ένα χαμένο αντίτυπο που διατηρούνταν στη Βιβλιοθήκη των Załuski. Βλ. Gansiniec (1953: xiv).

Λιθουανίας, καθώς και το οικόσημο της Κρακοβίας και το τυπογραφικό σήμα του Haller.

Το βιβλίο, όπως αναφέρει η αφιέρωση, αποτελεί φόρο τιμής στον Θείο του, τον επίσκοπο Lukas Watzenrode, στον οποίο απευθύνει μια επιστολή που προηγείται του κύριου κειμένου της μετάφρασης: *Ad Reverendissimum Dominum Lucam Episcopum Warmiensem Nicolai Copernici epistola*.²⁴ Μια ιδιαίτερη σχέση με τον Θείο του φαίνεται σαφώς από τα λόγια της αφιερωματικής επιστολής: *Tibi autem, reverendissime domine, munusculum hoc dedico, sed beneficentiae tuae minime comparandum, quum omnis huiusmodi ingenioli mei labor vel fructus tuus esse merito censeatur* («Και σε σένα, σεβασμιότατε κύριε, αφιερώνω αυτό το ταπεινό δώρο, το οποίο όμως δεν μπορεί να συγκριθεί με τις ευεργεσίες σου. Εξάλλου, κάθε τέτοια προσπάθεια ή καρπός των μικρών ταλέντων μου θα πρέπει δικαίως να θεωρείται ιδιοκτησία σου.»). Αυτή η επιστολή, που στην πραγματικότητα αποτελεί ρητορικό μονόλογο, δεν ήταν τίποτα το παράξενο εκείνη την περίοδο αλλά μάλλον μια καθιερωμένη λογοτεχνική σύμβαση (Merianos – Sakorrafou 2009: 26).

Ο Κοπέρνικος συμπεριέλαβε επίσης έναν ποιητικό πρόλογο, τον «Αποχαιρετισμό στην Πρωσία», γραμμένο από τον γνωστό ουμανιστή της Σιλεσίας, τον Laurentius Corvinus (πέθ. 1527). Ο σκοπός του ποιήματος είναι να εξυμνήσει την πατρίδα του μορφωμένου αστρονόμου και του Θείου του, τη σχέση των οποίων συγκρίνει με την πίστη του Αχάτη στον Αινεία: *Huic vir doctus adest, Aeneae ut fidus Achates* («Στο πλευρό του ένας μορφωμένος άντρας, όπως ο πιστός Αχάτης στο πλευρό του Αινεία»). Η πρακτική να συμπεριληφθεί το εγκωμιαστικό ποίημα στο βιβλίο ήταν καινοτομία των Ιταλών ουμανιστών εκείνης της εποχής (Merianos – Sakorrafou 2009: 26). Αξίζει να μνημονευθεί, επίσης, ότι ο Corvinus, που δρούσε τότε στο Βρότσλαβ, ήταν αυτός που παρέδωσε το χειρόγραφο των *Επιστολών* του Σιμοκάττη στον γνωστό τυπογράφο και εκδότη Johann Haller (1463–1525).²⁵ Εκεί όπου δρούσε ο Κοπέρνικος, στη Βάρμια, δεν υπήρχε τότε κανένα τυπογραφείο και γι' αυτό έπρεπε να εκτυπώσει το έργο του

24 Όπως σημειώνει ο Rosen (1995: 71–72), είναι ενδιαφέρον ότι ο Κοπέρνικος αποκάλυψε την ταυτότητά του ως μεταφραστή των *Επιστολών* και απέκρυψε το όνομά του στην πρώτη αστρονομική του πραγματεία, την οποία ολοκλήρωσε την 1^η Μαΐου 1514. Για τους γνωστούς λόγους, δικαιολογημένα φοβόταν να αποκαλύψει το πραγματικό του όνομα με τη γεωκινήτικη θεωρία.

25 Βλ. Gansinieć (1953: xv). Ο Haller γνώριζε τον Corvinus, επειδή ο τυπογράφος είχε ήδη εκδώσει τα έργα του: *Epicidium in Serenissimum ac Gloriosissimum Principem Alexandrum* (1506) και *Hortulus elegantiarum* (1507). Δεν αποκλείεται ο Κοπέρνικος να συνάντησε προσωπικά τον τυπογράφο της Κρακοβίας την άνοιξη του 1509. Βλ. επίσης Merianos – Sakorrafou (2009: 25–26).

ή στο Βρότσλαβ ή στην Κρακοβία, όπου ο Haller τύπωνε, μεταξύ άλλων, τα πρώτα βιβλία στην πολωνική γλώσσα.

Το περιεχόμενο των 85 μυθιστορηματικών επιστολών του Σιμοκάττη είχε σατιρικό και ηθοπλαστικό χαρακτήρα, και λόγω του ύφους τους, σχεδόν κλασικού, ήταν κατάλληλο, όπως θεωρείται, για τη μελέτη της ελληνικής γλώσσας. Οι επιστολές ήταν διατυπωμένες με ελαφρώς πνευματώδη μορφή, αποτελούσαν οδηγό για τις διάφορες περιστάσεις της ζωής καθώς και για την τέχνη της επιστολογραφίας και της σύνθεσης επιστολών.²⁶ Υπήρχε υψηλή ζήτηση και από τους ουμανιστές της Κρακοβίας για αυτού του είδους έργα, τα οποία σύμφωνα με τους αρχαίους προορίζονταν ως υποκατάστατο του διαλόγου. Αρκεί να αναφέρουμε, για παράδειγμα, την έκδοση το 1504 μιας επιλογής επιστολών του διαπρεπούς Έλληνα ρήτορα Λιβάνιου (314–περ. 393), μεταφρασμένων από τον καθηγητή της Κρακοβίας Jan Sommerfeld (Aesticamprianus) τον πρεσβύτερο (πέθ. 1501). Μπορεί να υποτεθεί ότι οι Επιστολές του Σιμοκάττη για σύντομο χρονικό διάστημα χρησιμοποιήθηκαν από τους λογίους της Κρακοβίας για τη μελέτη της επιστολογραφίας, αλλά δεν υπάρχουν σαφείς αποδείξεις γι' αυτό. Ωστόσο, σε αντίθεση με την προαναφερθείσα μετάφραση των επιστολών του Λιβάνιου, η οποία επέζησε μέχρι τον 18^ο αιώνα, οι Επιστολές του Σιμοκάττη στη μετάφραση του Κοπέρνικου σύντομα ξεχάστηκαν.

Ωστόσο, όπως υπογραμμίζεται, η λατινική μετάφραση των Επιστολών του Σιμοκάττη αποτελεί σημαντικό ντοκουμέντο στην ιστορία του πολωνικού ουμανισμού και ο μεταφραστής τους θεωρείται ο πρώτος συγγραφέας βορειώς των Άλπεων που ανέλαβε ένα τόσο φιλόδοξο έργο.²⁷ Αξίζει να μνημονευθεί ότι τα λογοτεχνικά ενδιαφέροντα του Κοπέρνικου εκφράστηκαν επίσης σε ένα ελληνολατινικό επίγραμμα, που γράφτηκε γύρω στο 1512 προς τιμήν του γνωστού ποιητή, του Ιωάννη Δαντίσεκ (Johannes Dantiscus, 1485–1548). Το επίγραμμα, που είναι γραμμένο στα λατινικά, προηγείται από την αναφορά στα ελληνικά: «Νικόλαος ὁ Κοπέρνικος πρὸς Ἰωάννην τὸν Λινοδέσμονα». Το παρατσούκλι του Δαντίσεκ που κληρονόμησε από τους προγόνους του ήταν Flachsbinder, δηλαδή «Λινοδέσμονας» στα ελληνικά.²⁸

Υποτίθεται ότι το επίγραμμα προηγήθηκε του *Επιθαλάμιου* που συνέθεσε ο Δαντίσεκ προς τιμήν του γάμου του βασιλιά Σιγισμούνδου με τη Βαρβάρα

26 Αφού το θέμα των επιστολών του Σιμοκάττη και το περιεχόμενό τους στα κλασικά και βυζαντινά συμφραζόμενα έχουν ήδη εξεταστεί από τους Merianos – Sakorrafou (2009), θα περιοριστώ εδώ να μνημονεύσω τον γενικό χαρακτήρα τους. Για την ιστορία του κειμένου στους μεταγενέστερους αιώνες και την πρόσληψή του, βλ. επίσης Moffatt (1984).

27 Βλ. Rosen (1995: 25), Borawska (2014: 18), Malinowski (2019: 232–233).

28 Βλ. Drewnowski (1978: 133–134), Skolimowska (2013: 338).

Ζαπόλια, αλλά δεν εμφανίστηκε σε έντυπη μορφή παρά μόνο τριακόσια και πλέον χρόνια αργότερα, το 1855, όταν εκδόθηκε με βάση ένα χειρόγραφο αντίγραφο που συνέταξε ο λόγιος της Κρακοβίας Jan Brożek (Joannes Broscius, 1585–1652) (Skolimowska 2013: 337–338).

Είναι σαφές ότι ο Κοπέρνικος δεν ήταν φιλόλογος και δεν ήταν εξοικειωμένος με τις αρχές της φιλολογικής κριτικής. Επιπλέον, η ανεπαρκής γνώση της ελληνικής γλώσσας αποτελούσε εμπόδιο στην ακριβή μετάφραση του κειμένου του Σιμοκάττη στα λατινικά. Εξάλλου, όπως παρατηρείται, τέτοιος μάλλον δεν ήταν ο σκοπός του μεταφραστή (Merianos – Sakorrafou 2009: 28). Το πρόβλημα της ασυμφωνίας της μετάφρασης με το πρωτότυπο ελληνικό κείμενο έχει ήδη μελετηθεί επισταμένως. Οι ερευνητές επικεντρώνονταν στο ζήτημα του πόσο απέχει το κοπερνίκειο κείμενο από την αλδινή έκδοση και συμπεραίνουν ότι ο αστρονόμος είχε αποκλίνει σημαντικά από το αρχικό κείμενο σε πολλά σημεία, μεταξύ άλλων μπερδεύοντας συχνά ηχητικά παρόμοιες λέξεις.²⁹

Γνωρίζοντας ότι το θέμα είναι μάλλον περίπλοκο, θα προσπαθήσω να δείξω με μερικά παραδείγματα τις διαφορές μεταξύ της μετάφρασης και του πρωτότυπου κειμένου, αφήνοντας στην άκρη το άλυτο ερώτημα αν ο Κοπέρνικος γνώριζε καλά ελληνικά εκείνη την εποχή. Δεν θα ασχοληθώ επίσης με το ερώτημα που τίθεται συχνά από μελετητές σχετικά με το αν ο Κοπέρνικος είχε άλλο ελληνικό κείμενο εκτός από την αλδινή έκδοση (βλ. Rosen 1995: 23–24). Θα περιοριστώ να παραθέσω μερικά ενδιαφέροντα παραδείγματα που, ανεξαρτήτως του πόσο καλά γνώριζε ο αστρονόμος τα ελληνικά, δείχνουν ότι σε μερικά σημεία τού έλειπε η ακρίβεια, με αποτέλεσμα να γίνεται η λατινική μετάφρασή του προβληματική.

Όπως έχουν ήδη παρατηρήσει ο Μέριανος και η Σακορράφου (2009: 29), ο Κοπέρνικος αντιμετώπιζε διάφορα εμπόδια όσον αφορά τις τυπογραφικές ιδιαιτερότητες της αλδινής εκδοχής του κειμένου του Σιμοκάττη. Μία από τις σημαντικότερες δυσκολίες οφείλεται στο γεγονός ότι στην αναφερθείσα έκδοση δεν χρησιμοποιούνται κεφαλαία γράμματα για τα κύρια ονόματα. Επομένως, ο Κοπέρνικος πού και πού παρεξηγούσε το κείμενο και το απέδιδε λανθασμένα.³⁰

29 Για όλη τη λεπτομερή συζήτηση για τις αντιλήψεις των φιλολόγων σχετικά με τη μετάφραση καθώς και συγκεκριμένα παραδείγματα, βλ. Nissen (1937), Gansinieć (1953: xvi–xviii). Η άποψη του Rosen (1995: 20–21), που παρατίθεται από τους Merianos – Sakorrafou (2009: 28), ότι ο Κοπέρνικος δεν δίσταζε να διορθώνει το ελληνικό κείμενο της αλδινής έκδοσης, όταν το θεωρούσε σκόπιμο, στερείται έγκυρων επιστημονικών στοιχείων. Μάλλον φταίει η ανεπαρκής γνώση των ελληνικών από τον Κοπέρνικο. Μπορώ να συμφωνήσω, όμως, ότι πού και πού ίσως να άμβλυσε το κείμενο ο Κοπέρνικος για να γίνει πιο «ηθικό» για τους αναγνώστες.

30 Παλαιότερα είχαν γίνει προσπάθειες να εξηγηθούν οι αντιφάσεις μεταξύ του κειμένου του Κοπέρνικου και του πρωτοτύπου της Aldina από το γεγονός ότι είχε στη διάθεσή

Μερικά παραδείγματα θα βρούμε ήδη στη μελέτη του Μέριανου και της Σακορράφου (2009: 29) καθώς και στην πολωνική έκδοση του Gansiniec (1953: xviii). Ακολουθούν μερικά παραδείγματα – η κοπερνίκεια μετάφραση ακολουθεί το ελληνικό πρωτότυπο.³¹

Κακὰς γείτονας, ὦ φίλος, τὰς γεράνους κεκτήμεθα. > *Malos, amice, vicinos Geranos habemus.*

(επιστολή αρ. 5, Αἴγειρος Πλατάνω)

Ο μεταφραστής πιθανόν να μπέρδεψε το όνομα του είδους του πουλιού («ή γέρανος») με κάποιο όνομα. Έτσι, χάνεται η χιουμοριστική διάθεση του πρωτοτύπου και το λατινικό κείμενο είναι μάλλον ασαφές για τους αναγνώστες σε αυτό το σημείο. Ίσως ο Κοπέρνικος θεώρησε ότι επρόκειτο για κάποια οικογένεια Γεράνου.

Ἐπὶ τὸ Λεωκόριον τὰς διατριβάς ἡ αὐλητρὶς Χρυσογόνη πεποίηται. > *In publica via conuenticula tibicen Crysogona constituit.*

(επιστολή αρ. 12, Μελοπομένη Πραξιμίλλη)

Όπως εξηγούν ο Μέριανος και η Σακορράφου (2009: 29), ο Κοπέρνικος πιθανόν να διάβασε τη λέξη ως «λεωφόρον», επομένως το απέδωσε ως *publica via* αντί ως «Λεωκόριον», τον ναό δηλαδή που βρισκόταν στον Κεραμεικό.

εἰσιτίων χθὲς τὸν Τρυγίαν λαμπρῶς > *epulatus heri vindemian splendide*

(επιστολή αρ. 14, Μυρωνίδης Δαμάλω)

Εδώ ο Κοπέρνικος διάβασε τη λέξη «τρυγίαν» ως προσηγορικό και όχι ως αρσενικό όνομα και γι' αυτό το απέδωσε ως *vindemia*, δηλαδή «τρύγος», που εντελώς αλλάζει τη σημασία του πρωτοτύπου και μάλλον δεν έχει νόημα στα συμφραζόμενα της επιστολής (Gansiniec 1953: xviii).

καὶ τῆς φονικῆς Μηδείας³² > *et Africana Medea*

(επιστολή αρ. 30, Λαχάνων Πηγάνωνι)

του ένα άλλο κείμενο του Σιμοκάττη. Ωστόσο, αποδείχθηκε ότι δεν υπήρχε τέτοιο κείμενο. Βλ. Rosen (1995: 23–24).

31 Παραθέτω το ελληνικό κείμενο από την έκδοση του Zanetto (1985). Σε μια περίπτωση χρησιμοποίησα την έκδοση του Boissonade (1835).

32 Στην έκδοση του Zanetto (1985): «και της Καλχικῆς Μήδειας». Χρησιμοποίησα την έκδοση του Boissonade εδώ, βλ. Boissonade (1835: 48).

Ο μεταφραστής μπέρδεψε το επίθετο «φονικός» με το επίθετο «φοινικός/φοινικικός» που αναφέρεται στους Φοίνικες. Ἐτσι, συσχέτισε την αρχαία Καρχηδόνα, που ήταν αποικία των Φοινίκων, με την Αφρική, προσδίδοντας εσφαλμένα στη Μήδεια την ιδιότητα της Αφρικανής, αντί αυτής της (δολο)φονικής γυναίκας.

ὄρους νομοθέτει τῆ λύπη > *Horus tristitiae legem tulit* (αντί για «βάλε τέλος στη θλίψη»)

(επιστολή αρ. 25, Σωσίπατρος Ἀξιόχῳ)

Εδώ λανθασμένα διάβασε ο Κοπέρνικος τη λέξη «ὄρους» (αιτιατική πληθυντικού του «ὄ ὄρος») ως «ὄρος», μάλλον γνωστός ως Ὀρος – ο θεός της αιγυπτιακής μυθολογίας. Ὅπως παραπάνω, και αυτή η αλλαγή κάνει το λατινικό κείμενο ακατανόητο.

Τὸ Μηδικὸν ὄρνεον ὁ ταῶς καὶ τῶν Μήδων τὴν ὑπεροψίαν κεκλήρωται. > *Operosa avis pavo industriarum avium spectabilitatem sortitus est.*

(επιστολή αρ. 31, Ἴφαιστίων Θάλλητι)

Το επίθετο «Μηδικός» (αυτός που σχετίζεται με τους Μήδους) περιέργως εξαφανίστηκε από τη μετάφραση. Αντί γι' αυτό ο μεταφραστής έθεσε το επίθετο *operosus*, που σημαίνει μεταξύ άλλων «επίπονος». Με αυτόν τον τρόπο η λατινική πρόταση απέχει σημαντικά από το πρωτότυπο.

παρωχῆκει τοίνυν ἐκ τῶν βορείων ὁ ἥλιος > *abiit demum ex Aquilonibus sol*

(επιστολή αρ. 61, Σῶστρατος Λυσιστράτῳ)

Αντί για τον βορρά, όπου στο πρωτότυπο κείμενο δύνει ο ήλιος (που φαίνεται καθεαυτό παράξενο), ο μεταφραστής χρησιμοποίησε το λατινικό όνομα του βόρειου ανέμου, του βοριά: *Aquilo*. Σε αυτή την περίπτωση η ιδέα που εκφράστηκε στον Σιμοκάττη δεν αλλάζει αλλά υποβάλλει μιαν άλλη εικόνα, του ανέμου που πνέει από τον βορρά, με άλλα λόγια, η επιλογή του μεταφραστή αναμφίβολα εμπλουτίζει την εικόνα του πρωτοτύπου με πρόσθετο περιεχόμενο.

καὶ τοῦ καθαίρειν τὴν Αὐγείου κόπρον ἐστὶ δυσχερέστερον ἢ κοτύλη τὸ Ἄτλαντικὸν ἄπαν ἐκροφῆσαι πέλαγος > *stabuli fimum expurgare vel cotila totum pelagus Atlanticum exhaustire*

(επιστολή αρ. 64, Σωκράτης Μελανιπίδῃ)

Η αφαίρεση του μυθολογικού συσχετισμού αλλάζει τα συμφραζόμενα της πρότασης και τη μεταφορική της διάσταση. Να παραθέσουμε ολόκληρη την πρόταση

για να διευκρινιστεί πόσο σημαντική είναι η μνεία για την κόπρο του Αυγεία: «ὄν γὰρ λόγος καὶ μάστιγες σωφρονεῖν οὐ διδάσκουσι, τοῦτον πείθειν κακίας ἀπέχουσαι λίαν ἐργῶδες καὶ τοῦ καθαίρειν τὴν Αὐγείου κόπρον ἐστὶ δυσχερέστερον ἢ κοτύλη τὸ Ἄτλαντικὸν ἄπαν ἐκροφῆσαι πέλαγος.» Τα δύο μυθολογικά στοιχεία στο πρωτότυπο λειτουργούν συνδυαστικά. Η αφαίρεση ενός από αυτά αποδυναμώνει την εκφραστική δύναμη της μετάφρασης.

τὸν δὲ Λαέρτου δεσμοῖς ἀπείργεσθαι > *Ulissem vero vinculis alligatum fuisse*
(επιστολή αρ. 82, Σωκράτης Ἀλκιβιάδη)

Το νόημα βεβαίως είναι το ίδιο, όμως φαίνεται περίεργο γιατί εξαφανίστηκε το όνομα του πατέρα του Οδυσσέα. Στο πρωτότυπο η έκφραση «τὸν δὲ Λαέρτου» αντιστοιχεί στην ίδια πρόταση στην «ὁ τοῦ Μέλητος» δίνοντας ρητορικό χρώμα στην αρχή της επιστολής.

Οι μελετητές δίνουν επίσης προσοχή στο γεγονός ότι πού και πού ο Κοπέρνικος μπερδεύει λέξεις που είναι ηχητικά παρόμοιες, διαφέρουν όμως ως προς τη σημασία τους. Μερικές από αυτές τις απαρτιζόμενες ο Gansinić (1953: xviii), ο οποίος σημειώνει ότι ο Κοπέρνικος συχνά παρερμήνευε μεμονωμένες λέξεις, διαβάζοντας: «τήχων» αντί «ήχων» (76), «ὄρος» αντί «ὄρος» (4, 79), «ἀξιῶ» αντί «ἄξω» (68) κτλ.³³

Ανεξάρτητα από το πόσο ακριβής είναι, η λατινική μετάφραση των *Επιστολών* του Σιμοκάττη από τον Κοπέρνικο, που δημοσιεύθηκε το 1509, αποτελεί μεγάλο επίτευγμα και χρήζει αναγνώρισης. Μπορεί κανείς να θεωρήσει το κείμενο όχι μόνο ως μετάφραση, αλλά και ως λογοτεχνική απόπειρα του νέου ακόμη συγγραφέα, που θα γίνει τόσο σημαίνων επιστήμονας και πρωτοπόρος αστρονόμος. Αναμφίβολα, πρόκειται επίσης για ένα σημαντικό ντοκουμέντο του πολωνικού ουμανισμού, γιατί αποτελεί την πρώτη απόπειρα μετάφρασης από τα αρχαία ελληνικά στην Πολωνία – γεγονός που γνωρίζουν ελάχιστοι, ακόμη και μεταξύ των κλασικών φιλολόγων. Ας μην ξεχνάμε επίσης πόσο σημαντική πρέπει να ήταν αυτή η μετάφραση, δεδομένης της μετέπειτα ανάγνωσης των έργων των αρχαίων Ελλήνων αστρονόμων στο πρωτότυπο από τον Κοπέρνικο.

Τέλος, θα ήθελα να επισημάνω ένα πράγμα που συνήθως διαφεύγει την προσοχή των ερευνητών. Στις φανταστικές *Επιστολές* του Σιμοκάττη ο μελλοντικός αστρονόμος μπορούσε να βρει ενδιαφέρουσες και εμπνευσμένες εικόνες στο πλαίσιο των αστρονομικών του ενδιαφερόντων και – ποιος ξέρει; – ίσως αυτές

33 Ο Gansinić (1953) απαρτιζόμενος επίσης μερικές λανθασμένες ετυμολογίες και δίνει παραδείγματα ανεπαρκούς γνώσης των ελληνικών. Οι Μέριανος – Σακορράφου (2009: 30–31) εκτενώς γράφουν επίσης για τα τυπογραφικά λάθη στο λατινικό κείμενο.

ήταν που τον ενθάρρυναν να μεταφράσει το έργο αυτό. Θα αναφέρω μία από αυτές, αρκετά σημαντική, νομίζω, που περιέχει την εικόνα του ήδη αναφερθέντος παγωνιού, τόσο εντυπωσιακού πουλιού, που γίνεται για τον συγγραφέα συμβολική μικρογραφία του σύμπαντος. Μια τέτοια εικόνα σίγουρα θα επηρέασε έντονα τη φαντασία του νεαρού ακόμη επιστήμονα:

Τὸ πτερόν τοιγαροῦν οἷα δὴ κόμην ἀνίστησι καὶ περιφανέστατόν τι τοῖς ὄρωσι κάλλος παρέχεται, καὶ κυκλικὸν ἀπεργάζεται σχῆμα, καὶ τὸν οὐράνιον εἰκονίζεται κόσμον, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς τοῦ πτεροῦ τὴν τῶν ἄστρων διακόσμησιν ἀναπλάττεται. > *Plumas igitur ut comam erigit, et spectabilem aspicientibus pulchritudinem praebet circularemque efficiens figuram coelestem imitator ornatum et pennarum oculis stellarum texturam effingit.*

(ἐπιστολὴ ἀρ. 31, Ἑφαιστίων Θάλητι)

Βιβλιογραφία

- Athinaion: *Syngramma Periodikon. Ekdidomenon dis tou minos ypo Panagiotou Mataragka*. 20 Noemvriou 1857, fyll. 8, 217–224. [Ἀθήναιον: Σύγραμμα Περιδικόν. Ἐκιδόμενον δις τοῦ μηνός ὑπὸ Παναγιώτου Ματαράγκα. 20 Νοεμβρίου 1857, φυλλ. 8, 217–224.]
- Berlstein, A. 1965. Nicholas Copernicus: Cracow University's Greatest Alumnus. *The Polish Review* 10/2, 37–43, www.jstor.org/stable/25776601.
- Bieńkowski, T. 2008. Kopernik jako pisarz łaciński: (uwagi o ideologii i stylu twórczości). *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* 53/2–3, 51–60.
- Birkenmajer, L. A. 1900. Studia hellenistyczne Kopernika. In Idem. *Mikołaj Kopernik. Cz 1. Studja nad pracami Kopernika oraz materiały biograficzne*. Kraków, 99–127.
- Boissonade 1835 = *Theophylacti Simocattae Quaestiones physicas et Epistolas ad codd. Recensuit versione Kimedonciana et notis instruxit Jo. Fr. Boissonade*. Parisiis 1835.
- Borawska, T. 2014. *Mikołaj Kopernik i jego świat. Środowisko. Przyjaciele. Echa wielkiego odkrycia*. Toruń.
- Chachaj, M. 2023. *Mikołaj Kopernik. Czasy studenckie*. Kraków, Bolonia, Rzym, Padwa i Ferrara (1491–1503). Miejsca – ludzie – książki. Toruń.
- De Marchi, S. – Klimek, M. 2019. In the Footsteps of Copernicus: Padua and Uppsala. *Irish Mathematical Society Bulletin* 83, 19–27, doi.org/10.33232/BIMS.0083.19.28.
- Drewnowski, J. 1978. *Mikołaj Kopernik w świetle swojej korespondencji*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.
- Gansiniec, R. 1953. Przedmowa. In *Teofilakt Symokatta. Listy. Tłumaczył z języka greckiego na łaciński Mikołaj Kopernik [tekst grecki i łaciński ustalił R. Gansiniec, tłum. na język polski J. Parandowski]*. Warszawa.
- Giacomelli, C. 2021. Lo studio del greco a Padova nel Rinascimento. In E. Pietrobon (ed.), *Intellettuai e uomini di corte. Padova e lo spazio europeo fra Cinque e Seicento*. Padova, 225–239.
- Kowalski, J. 1924. Kopernik jako filolog i pisarz łaciński. In *Mikołaj Kopernik: księga zbiorowa*. Lwów, 131–186.

- Łempicki, S. 1922. Il cancelliere Giovanni Zamoyski e l'Università di Padova. In *Omaggio dell'Accademia Polacca di Scienze e Lettere all'Università di Padova nel settimo centenario della sua fondazione*. Cracovia, 71–114.
- Malinowski, G. 2019. *Hellenoponica. Miniatury z dziejów polsko-greckich*. Wrocław.
- Merianos, G. – Sakorrafou, K. 2009. O vyzantinios logios kai o anagennisiakos astronomos: I metafrasi ton “Epistolon” tou Theofylaktou Simokatti apo ton Nikolao Koperniko. *Byzantina Symmeikta* 19, 2009, 11–33. [Μέριανος, Γ. – Σακορράφου, Κ. 2009. Ο βυζαντινός λόγιος και ο αναγεννησιακός αστρονόμος: Η μετάφραση των «Ἐπιστολῶν» του Θεοφύλακτου Σιμοκάττη από τον Νικόλαο Κοπέρνικο. *Βυζαντινά Σύμμεικτα* 19, 2009, 11–33.]
- Moffatt, A. 1984. The After-Life of the Letters of Theophylaktos Simokatta. In A. Moffatt (ed.), *Maistor: Classical, Byzantine and Renaissance Studies for Robert Browning*. Canberra, 345–358, doi.org/10.1163/9789004344617_020.
- Nissen, T. 1937. Die Briefe des Theophylaktos Simokattes und ihre lateinische Übersetzung durch Nicolaus Copernicus. *Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher* 13, 17–56.
- Piacentini, M. 2021a. Studenti polacchi. In E. Pietrobon (ed.), *Intellettuali e uomini di corte. Padova e lo spazio europeo fra Cinque e Seicento*. Padova, 29–38.
- Piacentini, M. 2021b. I medici polacchi. In E. Pietrobon (ed.), *Intellettuali e uomini di corte. Padova e lo spazio europeo fra Cinque e Seicento*. Padova, 115–124.
- Piacentini, M. 2021c. Le scienze naturali e le scienze esatte. In E. Pietrobon (ed.), *Intellettuali e uomini di corte. Padova e lo spazio europeo fra Cinque e Seicento*. Padova, 125–141.
- Piacentini, M. 2021d. Il Cinquecento. Umanisti e filologi polacchi. In E. Pietrobon (ed.), *Intellettuali e uomini di corte. Padova e lo spazio europeo fra Cinque e Seicento*. Padova, 143–156.
- Piacentini, M. 2021e. Zamoyski, Zamość e la sua Accademia. In E. Pietrobon (ed.), *Intellettuali e uomini di corte. Padova e lo spazio europeo fra Cinque e Seicento*. Padova, 157–165.
- Pietrobon, E. 2022. Studenti stranieri nell'Università di Padova. In N. Zorzi – C. Giacomelli (eds.), *Tra Oriente e Occidente. Dotti bizantini e studenti greci nel Rinascimento padovano*. Padova, 51–60.
- Rosen, E. 1984. *Copernicus and the Scientific Revolution*. Florida.
- Rosen, E. 1995. *Copernicus and his Successors*. London.
- Scalora, F. 2022. Scolari greci all'Università di Padova. In N. Zorzi – C. Giacomelli (eds.), *Tra Oriente e Occidente. Dotti bizantini e studenti greci nel Rinascimento padovano*. Padova, 61–69.
- Skolimowska, A. 2013. Mikołaj Kopernik i Jan Dantyszek – nowe źródła, nowe interpretacje. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 2, 335–355.
- Windakiewicz, S. 1922. I Polacchi a Padova. In *Omaggio dell'Accademia Polacca di Scienze e Lettere all'Università di Padova nel settimo centenario della sua fondazione*. Cracovia, 1–34.
- Zanetto, J. (ed.) 1985. *Theophylacti Simocatae Epistulae*. Berlin – New York, doi.org/10.1515/9783110950304.
- Zarzycki, J. 2021. L'artista e i “luoghi della memoria”. Padova nelle illustrazioni di Aleksander Gierymski pubblicate sulla stampa. *Italica Wratislaviensia* 12/2, 87–109, dx.doi.org/10.15804/IW.2021.12.2.05.

Theophilacti scolasti- ci Symocati eple morales:rurales et amatorie interpretatione latina:

Σελίδα τίτλου της έκδοσης των «Επιστολών» του 1509.
Πηγή: https://pl.wikipedia.org/wiki/Teofilakt_Symokatta

